

**ХАРКІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
БУДІВНИЦТВА ТА АРХІТЕКТУРИ**

Шаріф Жаміль Бігар

УДК 72.01

**ПРИНЦИПИ АРХІТЕКТУРНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ І РЕГЕНЕРАЦІЇ
МІСТ ЛІВАНУ (НА ПРИКЛАДІ міста ТИР)**

18.00.01 – Теорія архітектури, реставрація пам'яток архітектури

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата архітектури

Харків – 2005

72.00
72.025,4

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано на кафедрі дизайну архітектурного середовища у Харківському державному технічному університеті будівництва та архітектури Міністерства освіти і науки України

Науковий керівник:

кандидат архітектури, професор Плаксів Юрій Олексійович,
Харківський державний технічний університет будівництва та архітектури
Міністерства освіти і науки України

Офіційні опоненти:

доктор архітектури, професор Лаврик Геннадій Іванович,
завідувач кафедри архітектурної кваліметрії
Київського національного університету будівництва та архітектури
Міністерства освіти і науки України

кандидат архітектури, доцент Трегуб Наталія Євгенівна,
завідувача кафедри дизайну меблів
Харківської державної академії дизайну і мистецтв
Міністерства культури і мистецтв України

Провідна установа

Архітектурний інститут при Одеській державній академії будівництва та архітектури, Міністерства освіти і науки України.

Захист відбудеться «14» червня 2005 р. о 13.00 годині
на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.056.02 при Харківському державному технічному університеті будівництва та архітектури за адресою:
61002, м. Харків, вул. Сумська, 40, архітектурний факультет.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Харківського державного технічного університету будівництва та архітектури за адресою:
61002, м. Харків, вул. Сумська, 40.

Автореферат розісланий «12» травня 2005 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради
доктор архітектури, доцент

Фоменко О.О.

Актуальність теми. Сьогодні найважливішою проблемою архітектурної діяльності є взаємодія консервативного і динамічно перетворювального напрямків у житті і розвитку історичних міст. Усвідомлення неповторної цінності архітектурно-історичної спадщини вимагає тактовного підходу до її збереження і регенерації. Ці питання набувають особливої актуальності – реабілітація та реконструкція архітектурної спадщини, що набула всесвітнього статусу з урахуванням питань перетворення середовища історичного міста, при внесенні в його структуру новітніх соціальних, культурологічних та інженерних вимог на сучасному високоякісному рівні міського середовища.

Виключний внесок у історичну і культурну спадщину зробила архітектура стародавніх міст, які зараз знаходяться у неналежному стані у зв'язку з тотальною гіперурбанізацією і перетворенням міських агломерацій у мегаполіси. Місто Тир – столиця древньої Фінікії, за довгий час свого існування увібрало в себе унікальний історико-культурний і архітектурний досвід, ставши джерелом для досліджень у галузях археології, історії цивілізації та архітектури, і тому з 1984 року воно внесено до списку міст, які належать до всесвітньої спадщини людства.

На жаль, це місто вже довгий час знаходиться під загрозою втрати. Численні руйнування від землетрусів та війн, роки військових конфліктів у країні призвели до зростання випадків зникнення архітектурних пам'яток, незаконної торгівлі історичними цінностями, а також до загальної занедбаності відомих культурних ансамблів, що викликає серйозне занепокоєння світової спільноти.

При історичній і сучасній забудові природний дефіцит площ призвів до щільної забудови, до утворення складнішого лабіринту вулиць і тупиків. Однак ніякі війни на протязом тисячоліть не принесли Тиру стільки невіправлених урбаністичних бід як інтенсивна, безпланова, беззаконна забудова кожного вільного шматка міського простору в дуже короткий історичний період з 30-х по 70-і роки ХХ століття. Нечувана щільність будівництва з грубими порушеннями мінімально допустимих розривів між будинками не дозволяє людям повноцінно і небезпечно жити у місті. Щільна забудова призвела до того, що людина може без труднощів потрапити у сусідню будівлю через вікна, лоджії, балкони.

Вже при проектуванні і реалізації першого генерального плану міста були допущені містобудівельні помилки, пов'язані зі структурою вуличної мережі, ширини вулиць, швидкого захоплення мінімальних вільних ділянок міського простору на території давньоримського городища. На сей час міська мерія робить спробу ліквідувати подібні помилки і заборонити будівництво в охоронних і заповідних зонах.

Недостатня ефективність урбаністичного і екологічного планування та контролю зонування призвела до безсистемного і безконтрольного міського будівництва без урахування будь-яких правил. Район Тиру переживає інтенсивний спекулятивний будівельний бум, який характеризується небезпечним впливом на оточуюче середовище.

Місто Тир з його багатотисячолітньою історією, цінною спадщиною, що дійшла до нас з глибини століть, може бути використане для успішного туристичного

д-р В. Сторягин
АН України

бізнесу, який приносить чи малий прибуток у міську казну. Протягом усієї історії це легендарне місто відвідували багато мандрівників як перлину Середземного моря, «Короля морів». На користь актуальності проведення наукового дослідження з даної теми свідчить зростаюча проблема урбоерозії міського середовища Тира, а також проблема відродження його минулої слави і привабливості не тільки в політичному, а й в історичному і рекреаційно-туристичному аспекті. Це є проблемою не тільки сучасного Тира, але й важлива проблема економічного і культурного розвитку міст республіки Ліван (Бейрут, Біблос, Триполі, Сідон, Баальбек, Анжар, Бейт Ед-Дін) – спадкоємиці давньої Фінікії.

Гострота проблеми, що досліджується, підтверджується тематикою міжнародних конференцій, які відбулися у Бейруті і розглядали питання післявоєнної реконструкції міст (1997 р.), реабілітації ліванської архітектури, екологічного покращення звільнених земель (2000 р.).

Науковий і практичний стан вивченості проблеми.

Дослідження (XVIII – XIX ст.), що аналізували перетворення острова Тир у півострів, зафіксували на картах мандрівники: К. Покок (С. Росос) - 1743-1745 рр., Пеллін (Pellin) – 1764 р., Рівер (1801 – 1807 рр.), Йоветт (1825 р.), Сепп (Sepp) – 1879 р., К. Кондер (1886 р.). Міські пейзажі Тира відобразили у своїх рисунках-гравюрах художники: Ле Брун, Тернер, Таппор, Лабруд; дамбу Олександра Македонського – Давід Робертс (1831 г.), Ван-де-Вельде (1857 г.). У результаті археологічних досліджень (Джюль де Бертю, Ернест Ренан, Ж. Непмон Сепп, Денуза де Лассар, Огест Пуатбар, Моріс Рунан, Моріс Шихаб, Патріція Бікай) на території Тира були відкриті цінні архітектурні пам'ятки.

Перелік дисертаційних досліджень з проблем архітектури Лівану дуже короткий. Вони присвячені проблемам організації житлової забудови передгірних територій району Ашшама (Йорданія, Ліван, Сирія) – (Слеіман Моферредж Альмханна, КІБІ, 1991 р.), функціонально-планувальним особливостям малоповерхового житла (Юнес Хассан Алі, КІБІ, 1991 р.), типологічним основам проектування установ туризму в умовах Лівану (Аль-Хабр Фуад, КІБІ, 1990 р.). Близькими до проблематики, що досліджується, є роботи: Малла Мохаммед Зіад «Архітектурно-планувальна реконструкція історичних районів крупніших міст Сирії» (КІБІ, 1991 р.), Яхлеф Мажіда Субхі «Планувальне регулювання розвитку міст у системі розселення Йорданії» (КДТУБА, 1996 р.), Махмуд Алі Хассан Аль Субех «Урбоекологічний підхід у архітектурному формоутворенні середовища (на прикладі Йорданії)» (ХДТУБА, 2003 р.).

Методологічні основи оптимізації архітектурного середовища у контексті його ергономічних якостей досліджені у докторській дисертації В.П. Мироненка (ХДТУБА, 1999 р.), методологічні основи збереження і регенерації заповідних архітектурних комплексів історичних міст (на прикладі Західної України) – у докторській дисертації М.В. Бевза (ХДТУБА, 2004 р.), регіональні особливості реабілітації міського середовища – у кандидатській дисертації Ю.М. Шкодовського (ХДТУБА, 2001 р.), а також у статтях О.В. Чемакіної. Методичні

проблеми формування регіональних рекреаційних систем розглядалися у кандидатській дисертації В.В. Шулика (ХДТУБА, 2001 р.).

Міжнародна асоціація по спасінню Тира (МАСТ), до складу якої входять 300 міжнародних діячів і 13 Національних комітетів, за період з 1980 по 1994 рік провела 38 різних рекламних заходів і акцій солідарності, конференцій, семінари, виставки і покази фільмів включно, прийнято 23 рішень та звернень, а також- найбільш важливе рішення ЮНЕСКО про проведення Кампанії в Тирі. Крім того, Асоціація розробила декілька планів проведення Кампанії щодо захисту Тира та його культурної спадщини, провела багато досліджень, підготувала звіти згідно з місіями у Тирі і програми, що містять цінні дані.

Набіл Канафані – упорядник плану заходів з підготовки та проведення Міжнародної кампанії для м. Тир (травень 1994 р.). У рамках програм ЮНЕСКО і МОДОН працювали А. Бізрі, В. Фонкермі, Даніель Дрокур. Аналітичне вивчення ситуаційного плану м. Тир провів П'єр Ель Хурі, генерального плану – Мустафа Фавоз.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Тема дисертаційного дослідження пов'язана з основними положеннями документа ЮНЕСКО “Стратегія міжнародних кампаній із захисту відомих пам'ятників загальної культурної спадщини людства” (Париж, 10.09.1987 р.), а також з Міжнародною кампанією із захисту Тира та його спадщини, яку проводила Міжнародна асоціація зі спасіння Тира з 1980 р. (МАСТ). Основні положення даної дисертації знаходяться у руслі науково-дослідних робіт археологічної адміністрації м. Тир і відображають зацікавленість мерії м. Тир (відділу, у функції якого входить містобудівельна діяльність, збереження пам'ятників культури і архітектури, археологічні розкопки і т. п.). Вибраний напрямок дослідження співпадає з тематикою науково-дослідної роботи кафедр ДАС («Дизайн архітектурного середовища») і РРАО («Реконструкція і реставрація архітектурних об'єктів») Харківського державного технічного університету будівництва та архітектури, а також науково-дослідною тематикою Одеського архітектурного інституту.

Мета дослідження: розробка принципів концептуальних положень і науково-обґрунтованих рекомендацій зі збереження і регенерації історико-містобудівельного комплексу м. Тир.

Для реалізації даної мети визначені задачі дослідження:

- провести ретроспективний аналіз літературних джерел, упорядкувати результати попередників і з'ясувати сучасний стан проблеми збереження, реабілітації і регенерації архітектурно-містобудівельних пам'ятників;
- виявити генезис архітектурно-планувальної схеми м. Тир і основні ціннісні культурні шари (фінікійський, грецький, римський, візантійський, мусульманський, османський) в його організації;
- проаналізувати характер порушень міського середовища м. Тир, які створюють екологічний дискомфорт для життєдіяльності людини;
- провести порівняльний аналіз генеральних планів м. Тир (1966 і 1991 рр.);

- сформулювати принципи і методичні рекомендації зі збереження і регенерації архітектурного середовища м. Тир.

Об'єкт дослідження – архітектурне середовище міста Тир.

Предмет дослідження – принципові особливості архітектурної організації і регенерації середовища м. Тир.

Межі дослідження. Хронологічні межі дослідження містять давні історичні періоди розвитку міст-держав Тир, а також період з ХХ ст. до початку ХХІ століття, що відзначений глобальною екологічною кризою. Територіальні кордони дослідження – архітектурно-планувальна система міста Тир (генезис і сучасний стан).

Методика дослідження заснована на системному і середовищному підходах до аналізу об'єкта дослідження. Методика містить ретроспективний літературно-аналітичний огляд досліджень за темою, комплексний аналіз історичних джерел, картографування історичних матеріалів, порівняльний аналіз історичних і перспективних генеральних планів м. Тир. У роботі використаний метод моніторингу, в рамках якого проводилися натурні обстеження стану міського середовища з фотофіксацією.

Наукова новизна одержаних результатів:

- вперше відтворена і систематизована цілісна історико-генетична ієрархія забудови міста Тир;
- сформульовані теоретичні положення проектно-організаційної діяльності зі збереження і регенерації м. Тир.

Теоретичне значення отриманих результатів міститься у розробці методологічних основ збереження і реорганізації середовища міста-пам'ятника Тир у сучасних урбоекотичних умовах.

Практичне значення результатів дослідження.

Результати дослідження необхідні реставраторам, які відбудовують історичні пам'ятники архітектури, і архітекторам, що проектують у цьому унікальному районі з багатою історичною спадщиною, що сконцентрована на відносно невеликій території. Передбачається впровадження результатів дослідження у практику при утворенні нового генплану міста Тир, а також використання їх органами територіального управління, науково-дослідними і проектними установами, організаціями та фірмами, які займаються проблемами освоєння нових територій під житло, під об'єкти рекреаційного обслуговування населення, міжнародного туризму.

Окремі результати даного дослідження можуть бути використані ЮНЕСКО при впровадженні програми підтримки і розвитку пам'ятника культури і архітектури світового значення - міста Тир.

Особистий внесок здобувача:

- проведення моніторингу середовища м. Тир з метою виявлення порушень архітектурно-планувальних і містобудівельних норм, про що вперше відзначено автором у публікаціях [3, 4] за списком, наведеному у авторефераті;

- участь у археологічних розкопках об'єктів фінікійського періоду у Тирі разом з групою архітекторів з Лівану, Сирії і Франції;
- викладені пропозиції з реанімації історичного міста, де розміщені найбільш старі будинки Тира, що мають цінність на рівні держави і всього світу;
- запропоновані методи реабілітації і регенерації середовища нового міста;
- розроблені рекомендації для утворення нового генерального плану Великого Тира і пропозиції щодо його подальшого територіального розвитку.

Апробація результатів дисертації. Основні положення і результати роботи докладалися на наукових конференціях ХДТУБА (м. Харків, 2002 та 2003 рр.), на Міжнародній конференції ХНАМГ «Сталий розвиток міст» (м. Харків, 2003 р.).

Публікації. Результати дослідження надруковані у 4 статтях у спеціалізованих виданнях ВАК України: у збірниках наукових праць вузів художньо-будівельного профілю України і Росії «Традиції та новачі у вищій архітектурно-художній освіті» (м. Харків, ХДАДМ), «Вісник будівництва» (м. Харків, ХДТУБА).

Структура і обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів і висновків. Обсяг основного тексту – 150 сторінок (14 таблиць включно), список використаних джерел – 170 найменувань (10 сторінок), додатки (ілюстрації, аналітичні таблиці, схеми) – на 60 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі розкривається ступінь вивчення наукової проблеми, обґрунтовується актуальність дослідження, визначається мета і задачі роботи, її зв'язок з науковими програмами, планами, темами, виділяється об'єкт і предмет дослідження, методика і межі дослідження, наукова новизна, теоретичне і практичне значення отриманих результатів, апробація роботи і публікації.

У першому розділі «**Стан вивченості проблеми збереження і регенерації архітектурного середовища історичного міста-пам'ятника Тир**» розглядається ретроспективний аналіз досліджень м. Тир, геополітична історія Тиру і його значення у доантичний, античний та післяантичний періоди, результати археологічних досліджень м. Тир. Аналізуються сучасні дослідження проблеми збереження і відродження історичних містобудівельних комплексів. Розглядається методика попередніх авторів і пропонується методика дослідження історико-містобудівельної організації м. Тир.

Для того, щоб запропонувати концепцію оптимального, необхідного для сучасного Тира генерального плану, слід звернутися до п'ятитисячолітньої екологічної історії міста, яка дає можливість проаналізувати генезис історико-архітектурної системи плану півострова Тир. На цьому відрізьку часу були виявлені наступні основні періоди:

- перший – **ханаансько-фінікійський** – початок заснування міста Тир (2750 р. до н.е.) на східному березі Середземного моря, на двох скельних островах, що

знаходяться на відстані біля 700 метрів від материка. Таке природне розташування міста обумовило його планувальну структуру і статус: міста-держави, міста-фортеці, а також своєрідний спосіб життя мешканців у відносно замкнутому і територіально обмеженому просторі;

- другий – **хірамський** - у X ст. до н.е. під час правління короля Тира Хірама, коли відбулось з'єднання двох островів і з'явилась додаткова площа території для будівництва;

- третій – період завоювання Тира Олександром Македонським у 332 р. до н.е., коли місто було з'єднано з материком штучною дамбою, яка стала початком перетворення острова у півострів. Це була друга екологічна трансформація міста. Будівництво дамби Олександром Македонським утворило природну перешкоду для піщаних опадів під час піщаних бур. Через декілька століть пісок, який осідав завдяки цій перешкоді з півдня і півночі, утворив перешийок, що розширюється, площа якого набагато була більшою площі міста на острові і зрештою з'єднала його з материком. Цей період характеризується безпрецедентною екологічною трансформацією міста Тир;

- четвертий – період **римської епохи**, під час якого почався будівельний бум. Будівництво велось у південній частині колишнього острова і, у більшості випадків, на наносній, піщаній частині півострова. Тир стає акрополісом Риму і одним із визначальних його середземноморських міст;

- п'ятий – під час війни арабів з хрестоносцями, коли місто Тир було захоплено хрестоносцями у 1124 р. н.е. і стало їхнім портом після угоди між хрестоносцями і Салахеддін. Мамлюки зруйнували місто і майже повністю знищили його жителів. Тир половину тисячоліття залишався безлюдним і маленьким містом, засипаним піском. Це друга екологічна катастрофа Тира;

- шостий – пізній і сучасний період історії Тира – **ісламський**. Будівництво продовжили сім'ї сунітів, що прийшли з району південного Лівану Джабаль Амел. Для заселення вони запросили жителів з Сідону, Єгипту, Біблосу і Кіпру. Будівельне відродження почалося у ісламський період Абасом Ель Нассар.

У забудові Тира були виявлені наступні історико-культурні «шари», які зафіксовані у архітектурних пам'ятниках: фінікійський, грецький, римський, візантійський, періоду хрестоносців, мусульманський, османський.

Базовою роботою для даного дослідження слугувала докторська дисертація Бевза М.В. (2004 р.) «Методологічні основи збереження і регенерації заповідних архітектурних комплексів історичних міст (на прикладі Західної України)».

Методологічною основою даного дослідження є системний підхід, орієнтований на вивчення характеристик складно організованих об'єктів. Системно-динамічний підхід, що забезпечує «загальносистемний» підхід до аналізу міст і точне визначення сталості, використовується для дослідження сталості різноманітних соціальних систем. Він є ідеальним інструментом для програмування сталих міст.

У процесі дослідження передбачалось проведення комплексного аналізу літературних і архівних матеріалів з проблеми, що досліджується.

У процесі натурних обстежень міського середовища використовувався метод візуального спостереження з фото та відеофіксацією. Метод моделювання використовувався при побудові концептуальної схеми-моделі, яка демонструє «упорядкований» історико-архітектурний розвиток середовища м. Тир.

Метод моніторингу (постійне спостереження за об'єктом) дозволив одержати достовірні та коректні дані спостережень за станом міської ситуації: виявити негативні якості архітектурного середовища і розробити рекомендації з реорганізації урбанізованих просторів життєдіяльності.

У другому розділі «Аналіз архітектурної організації сучасного Тира» наведена інформація про природнокліматичні умови і природні ресурси цього регіону. Загальна площа Лівану – 10452 км². Населення Лівану складає 4 млн. жителів, щільність населення – 390 люд./ км². Передбачається зростання чисельності населення у 2020 р. – до 5 млн., у 2030 р. – до 5,5 млн. Описані особливості інфраструктури м. Тир (загальна площа – 6,8 км², площа забудови – 4,7 км²): адміністративно-територіальна структура міста, транспортна інфраструктура, охоронна зона, археологічні райони, рекреаційні і туристичні зони, нове місто, виробничі підприємства, громадські споруди, об'єкти культури, навчальні заклади, торгівельні зони, порт, райони, що заселені палестинськими біженцями. Мусульманський і християнський райони старого Тира являють собою простори, які перенасичені житлом, магазинами, дрібними майстернями, мечетями та церквами.

Наведені результати порівняльного (критичного) аналізу генеральних планів міста Тир 1966 і 1991 років. Зроблений аналіз проблемних ситуацій у районах старого і «нового» міста.

1. У Тирі загострилась проблема традицій і новаторства в архітектурі. Не можна сліпо наслідувати сухий, безплідний «сучасний інтернаціональний стиль» в архітектурі, що в сьогодні стало тенденцією; не можна також залишатися під впливом минулих архітектурних стильових ідей. Необхідно визнати пріоритети компромісу між минулим і майбутнім, оскільки значні успіхи в архітектурі досяжні лише тим, хто створює нове, спираючись на «плечі» старого.

2. Перетворення адміністративного стану м. Тир з початку ХХ ст. до нашого часу характеризується наступними стадіями: а) 1920 р. – з часу заснування Великого Лівану місто втратило чималу частину свого адміністративного району; б) 1951 р. – район Тира розпався на два: Тир і Бенджель; в) 2000 р. – Тир – це адміністративний центр, Великий Тир з територією 67 сіл на материковій частині.

3. Усі генеральні плани і пов'язані з ними дослідження були розроблені без урахування цінностей цього унікального міста, вони відображали індивідуальне світосприйняття авторів і не були критично оцінені. Ці конценції повинні були відповідати змінам, пов'язаним з природним місцезнаходженням міста, з його ресурсами, зі значимістю археологічних цінностей і їх залишків, з особливостями традиційного життєвого укладу людей. Всі ці константи для Тира і його населення категорії не можна змінити, але їх можна трансформувати і

редагувати в інтересах майбутнього розвитку. Генеральний план не повинен бути догматичним. Його зміст повинен бути своєрідною базою для безболісного гуманістичного розвитку сучасного Тира. Він повинен віддзеркалювати умови і напрямки розвитку, які були поставлені перед авторами генплану. Ці умови повинні ретельно виконуватися, а для цього необхідні законодавчі акції. В основі перспективного генплану м. Тир обов'язково повинна бути закладена ідея етнокультурної ідентичності.

4. У 1966 р., коли був створений перший генплан і були виділені в ньому археологічні райони, виникли труднощі для проведення копанень у випадку, коли вони співпадали з індивідуальними володіннями. Коли власник знаходив на ділянці що-небудь, що нагадувало археологічну цінність, він намагався всіляко приховати цей факт, народжувався антагонізм володаря до своєї ділянки. Тому потрібно «заморозити» значну частину їх від власних ділянок.

5. Відсутність уваги адміністрації країни до потреб старого міста гальмує розвиток архітектури і загальної інфраструктури Тира. Цю ситуацію загострила війна з Ізраїлем. Бомбардування території зруйнувало багато будинків, у тому числі і пам'яток архітектури.

6. У генеральному плані не має детального планування функціональних зон (житло, готелі, адміністрація, школи, лікарні, парки і т.п.). Відсутній зонінг за визначенням: суспільство, економіка, культура, спорт. Тому будівництво велося з відбором ділянок не за принципом функціональної доцільності, а за принципом існування «на сьогодні» вільного міста.

7. Над містом Тир панують багато різнохарактерних адміністративних організацій, починаючи з Всесвітніх (ЮНЕСКО) і республіки Ліван – Міністерство туризму і культури, Міністерство екології, Міністерство транспорту, Міністерство внутрішніх справ, Міністерство архітектури та будівництва, адміністрація археологів Лівану і ще багато екологічних народних організацій.

8. Проблеми підземних комунікацій і особливо каналізації та їх впливу на екологічний стан моря. У даний час відбувається прямий скид відходів міста у море без проходження їх через очисні споруди.

9. Архітектурний розвиток півдня Лівану пов'язано з політичними змінами, що відіграють велику роль в його економічному розвитку після першої і другої світових війн, і зі змінами, що відбулися на трикутному кордоні Лівану, Палестини та Сирії. Економічний рівень був дуже низьким, спостерігалась нестабільність у політиці. Війна з Ізраїлем зачинила кордон і відокремила область Тира від сфер впливу на Палестину, Сирію, Йорданію, Єгипет і арабську Африку. В той час будівництво було припинено, суспільний розвиток був повільним, не дивлячись на потенційні можливості і ресурси. Це призвело до зупинки виробництва і викликало потік еміграції жителів Тира, його області і всього південного Лівану, особливо до Африки. Цей процес продовжувався під час війни з Ізраїлем у 1970 і 1982 рр., коли Ізраїль захопив Ліван і зруйнував з повітря і з моря основну частину підземних комунікацій. Танкові атаки зруйнували багато пам'ятників архітектури, були вивезені культурні та історичні цінності.

Порушення, які відбувалися під час війни на індивідуальних ділянках, площа яких складає 16 % від площі Нового Тира, наступні: необґрунтована висота будинків, площа і максимальна щільність забудови, необміркованість розподілу електричних та електронних комунікацій, в результаті чого просторове середовище міста перетворилося у «павутину» дротів і кабелів.

Після звільнення міста почався інтенсивний будівельний бум, який наприкінці ХХ ст. мав характер дикого, загарбницького, неорганізованого будівництва в районі наносної перемички.

Різниця між південним, середнім столичним і північним Ліваном така, що на півночі і в Бейруті інтенсивне будівництво велось в рамках архітектурно-будівельного законодавства, а на півдні Лівану, особливо в м. Тир, воно велось стихійно, в результаті чого з'явилася щільна іррегулярна забудова, яка повністю виключає елементарні комфортні умови життєдіяльності. Цей будівельний бум почався після нанесення мережі доріг – головних і другорядних. Ділянки охоронної зони, обмежені дорогами, почали інтенсивно забудовуватися без будь-якого дозволу. Під будівництво часто підпадали ділянки, на яких категорично заборонено будівництво, однак це було проігноровано забудовниками.

Усі генплани, що використані з такою логікою, можна охарактеризувати наступним чином:

- розділити ділянки на загальні (з одно- і малоповерховою забудовою) і вертикальні (з багаторівневою забудовою) експлуатаційні райони;
- визначити ієрархію мережі доріг: міжнародні, внутрішні головні, другорядні, третьорядні і т.п.;

Найбільш важливі задуми за напрямками планування:

1. Немає загального аргументованого генерального плану, що дасть можливість нормального розвитку архітектурно-містобудівельної системи м. Тир без будь-яких географічних і екологічних порушень. Причина порушень і поява антиархітектурних процесів міститься у некомпетентній політиці деяких високоставлених діячів.

2. Була ігнорована увага до археологічних проблем, а між тим, до таких історично цінних місць ця увага повинна суворо дотримуватися. Склалася нездорова ситуація, коли формально археологічна адміністрація була зобов'язана суворо слідувати за недопущенням порушень у процесі будівництва в м. Тир, але, фактично, ця адміністрація не змогла вплинути на кричущі порушення містобудівельних норм. Роль цієї адміністрації у культурно-історичному житті міста, в успішній організації рекреаційно-туристичних процесів мінімальна.

3. Інтенсивне містобудівництво призвело до екологічного руйнування паркових і сільськогосподарських зон. Після нанесення мережі доріг вони стали своєрідними відводами під будівництво, незалежно від того, чи є дозвіл або заборона на будівництво на тій чи іншій ділянці, яка обмежена такою мережею. Це призвело до стрімкого підвищення цін на землю.

Однак вищезгадані екологічні і містобудівельні порушення не дають приводу для песимізму. І сьогодні Тир залишається унікально чистим місцем у Лі-

вані, з найчистішим морем і довгим берегом, захищеним охороною зоною. Поки ще не відбулося жодного порушення археологічних зон його узбережжя і на схід розкопаного іподрому.

У третьому розділі «**Принципи збереження і регенерації архітектурної інфраструктури міста Тир у XXI столітті**» розкрита роль мерії у регулюванні проблеми регенерації міського середовища сучасного Тира. Для порівняння наведені приклади нових засобів реконструкції та відбудови зруйнованих внаслідок другої світової війни французьких, британських та російських міст, після турецького нападу (1974 р.) – о. Кіпр, після американської агресії – В'єтнаму (1975 – 1986 рр.). Викладені принципи формування нового генерального плану м. Тир у контексті вирішення проблем реабілітації і регенерації міської структури. Проаналізовані соціальні процеси та їх вплив на архітектурно-просторову реорганізацію міста Тир.

1. До цього часу концепція реваліфікації старого міста могла спиратися тільки на знання відносно розрізнені і недостатні. Не було можливостей зорієнтувати політику урбанізму і запобігти глобальним і загальним підходам. Проблеми, що виникли у Тирі, аналогічні проблемам у багатьох інших містах республіки Ліван: втрата ролі і функції, форми перенаселення, а також деградація будівель і оточуючого середовища.

Не дивлячись на глибинні зміни соціальної структури і процеси деградації, старе місто не являє собою периферійну або маргінальну частину «нового міста». Зі своїми економічним життям і багатством, символічним та історичним успадкуванням, воно залишається місцем споминів для значної частини жителів, які живуть за межами старого міста. Це неабиякий стимул для продовження дослідження автора, який є прямим спадкоємцем середовища старого міста Тир.

2. Збереження не обмежується простою дією реставрації і відновлення історичних та архітектурних цінностей. Воно повинно прив'язуватися до міської політики у повному масштабі. Ця політика полягає у збереженні ролі старого міста у міському контексті через свої функції і соціальну активність. Спадщина складається не тільки з пам'ятників і будинків великої архітектурної цінності, але й також з різних просторових і морфологічних елементів тканини міста і тісного зв'язку, який існує між житлом, виробничою зоною, торгівлею та публічними місцями. Переоцінка спадщини старого Тира не означає «відтворення» рамок історичного міста, яких немає. Це означає скоріше те, що слід розглядати цю спадщину як «здобуток», який треба зберігати, і як «ресурс» для використання при стимулюванні нових видів діяльності, оздоровлення оточуючого міського середовища і пошуку покращення умов мешкання, а також рекреаційних умов.

Це збереження повинно розглядатися як мета більш широкої політики реваліфікації. Важливі функціональні і морфологічні елементи міської

історичної структури, такі як порт і базар, повинні враховуватися у першу чергу.

3. Серед додаткових понять, що визначають зміст поняття «збереження», найважливішим є для старого Тира такі поняття, як реконструкція і реставрація. Кожний проєкт стосовно до старого міста, яке втратило своє минуле значення, повинен повернути минулі права і привілеї, повернути колишній стан, затвердити повагу. Проблема реконструкції міститься у тому, що саме треба реконструювати: фізичну тканину міста, його функції, культурне та релігійне минуле, центр влади чи місце проживання?

4. Збереження і оцінка історичного центру Тира має за мету збереження культурної специфічності міста, регіону. Операції щодо реставрації, оновлення і реконструкції будуть сприяти підтримці історії в місті і додадуть йому «регулярного» характеру містобудування і архітектури з точки зору сучасної архітектури.

Держава і місцевий муніципалітет затвердили план міського планування у вигляді «Регламентуючої документації» і «Плану керування».

5. Дії щодо збереження старого Тира потребують загального збереження його тканини, взятої як «міський ансамбль». Це пов'язано з планом заходів – «План збереження», мета якого – чітке визначення місць захисту як історичних, так і археологічних елементів. Оновлення і перетворення уточнені, і проєкти мають терміни виконання на базі знань стану структур тканини. Для цього проводилося вивчення і дослідження міського середовища, анкетування жителів. Захист стосується міського пейзажу: море, археологія, сучасне місто. Треба точно визначити межі старого міста перед консервацією і укріпленням, тому що необхідна морфологічна і топологічна однорідність традиційної тканини.

6. Соціальна практика простору, яке збережено до нашого часу, підводить нас до трьох стратегій інтеграції:

- одна - на рівні суспільного простору;
- друга – це стратегія продуктивного простору торговців і ремісників;
- остання - стосується житла.

Для кожної з цих стратегій треба визначити не тільки форми адаптації і трансформації, але й шукати основи культурних і соціальних цінностей їхніх споживачів – рибалок, ремісників, комерсантів та інших мешканців. Фізично надаючи форму просторові, кожне угруповання, кожен загал, індивід створює свою територію, свій простір і позначається на ньому. Таким чином формується вигляд і самого міста на довгий період часу. Практичні і символічні дії, які виконує житель Тира кожен день, підтверджуючи свою культурну приналежність, а також свята віддзеркалюють час колективного та індивідуального існування. План повинен розвивати служби міста, культурні особливості і повсякденну практику.

План збереження і його здійснення – це містобудівельний документ, який визначає для обраної території принципи міської організації і прави-

ла, що повинні забезпечувати захист та збереження архітектурної міської спадщини.

ВИСНОВКИ

У результаті проведеного ретроспективного аналізу літературних джерел, зразків проектної практики, систематизації висновків попередників, критичного аналізу генпланів був з'ясований сучасний стан проблеми збереження, реабілітації і регенерації архітектурно-містобудівельного пам'ятника – міста Тир. Для міст Лівану ця проблема вирішувалася фрагментарно, без науково обгрунтованої програми дій, без стратегічних концепцій і проведення архітектурних конкурсів.

Систематизація результатів археологічних досліджень дозволила виявити генезис архітектурно-планувальної схеми м. Тир і основні ціннісні культурні шари в його організації (фінікійський, грецький, римський, візантійський, періоду хрестоносців, мусульманський, османський).

У результаті моніторингового дослідження був проаналізований характер порушень міського середовища м. Тир, які створюють екологічний дискомфорт для життєдіяльності людини, і були розроблені рекомендації у формі заходів щодо збереження і регенерації міського середовища для кожного конкретного адміністративного району міста.

Розроблені пропозиції щодо концепції збереження і регенерації містобудівельної структури м. Тир:

1. Проведення наукового дослідження принципів архітектурної організації м. Тир як основи для оголошення міжнародних архітектурних конкурсів на розробку генерального плану регенерації міста-пам'ятника Тир.

2. Розробка проектів для стихійно зростаючого житлового району півострова Тир з метою його кардинальної перебудови.

3. Розробка нових архітектурних об'єктів для історичних районів, що підлягають реконструкції.

Запропоновані архітектурно-планувальні засоби відносно збереження і перетворення (регенерації) історичного середовища м. Тир:

- 1) **Планувальні:** а) дотримуватися особливостей історичної панорами міста, яка склалася, утворення силуету, висотних домінант, «історичних картин», характерних міських пейзажів; б) збереження і відродження у археологічних районах планувально-просторової історичної системи міста, кварталів, вулиць, системи забудованих і відкритих просторів; в) виконання забудови з урахуванням історичної планіметричної системи міста в цілому та окремої ділянки; г) вирішення композицій вузлових центрів урбаністичної інфраструктури у стилістиці традиційного формоутворення; є) збереження і реставрація містобудівельного об'єкта як різночасового комплексу незалежно від хронологічної глибини збереженої міської забудови; ж) реабілітація паркових і сільськогоспо-

дарських зон; і) реконструкція і створення туристичного порту; к) удосконалення підземних комунікацій (каналізації), які впливають на екологічний стан моря.

2) **Архітектурні:** а) принцип контекстуалізму - «сумісність» сучасного об'єкта та існуючої забудови (міська «тканина»); б) урахування цінності кожного конкретного місця, на якому проводиться забудова – археологічних залишків, «легенди» міста і його історичної символіки, «міфопоетики» місця, ролі у панорамі вулиць або площ; в) збереження етнокультурної ідентичності середовища у композиційно-просторовому рішенні нової забудови незалежно від форми і способу інвестування; г) наслідування у новій забудові традиційних історичних елементів, використання традиційних способів будівництва і будівельних матеріалів, способів декорування та оздоблення фасадів; д) реконструкція втраченої забудови, реставрація і збереження міських інтер'єрів – майданів, вулиць, скверів та ін.;

3) **Дизайн міського середовища:** а) відтворення і реставрація історичних вулиць різного рангу з підкреслюванням їх символіки та історичних деталей; б) виконання благоустрою і обладнання рекреаційних зон засобами сучасного ландшафтного дизайну з урахуванням регіональних особливостей; в) реставрація і відтворення колористики фасадів, архітектурного декору, зовнішньої реклами, ліхтарів, воріт, дверей, вікон та ін. як елементів міського дизайну; г) пристосування історичних будівель до нових функцій без руйнування традиційної забудови.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Битар Шариф Жамиль. Городская застройка и безопасность жизнедеятельности // Науковий вісник будівництва. – Х.: ХДТУБА, ХОТВ АБУ. – 2003. – вип. 24. – С. 34-38.
2. Битар Шариф Жамиль. Археологические находки в Тире // Традиції та новації у вищій архітектурно-художній освіті: Зб. наук. праць вищих навчальних закладів художньо-будівельного профілю України і Росії / Під заг. ред. Н.Є. Трегуб. – Харків: ХДАДМ. – 2001, № 2-3 – 2002, № 1. – С. 200-204.
3. Битар Шариф Жамиль. История города Тир, Ливан. Анализ проблемных ситуаций // Науковий вісник будівництва. – Х.: ХДТУБА, ХОТВ АБУ. – 2003. – вип. 17. – С. 14-20.
4. Битар Шариф Жамиль, Битар С.В. Мероприятия по спасению Тира // Традиції та новації у вищій архітектурно-художній освіті: Зб. наук. праць вищих навчальних закладів художньо-будівельного профілю України і Росії / Під заг. ред. Н.Є. Трегуб. – Харків: ХДАДМ. – 2003, № 3-4 – 2004, № 1-2. – С. 207-208.

АНОТАЦІЯ

Шаріф Жаміль Бітар. Принципи архітектурної організації і регенерації міст Лівану (на прикладі міста Тир). – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата архітектури за спеціальністю 18.00.01 – теорія архітектури, реставрація пам'яток архітектури. – Харківський державний технічний університет будівництва та архітектури. – Харків, 2005.

У дисертації розглянута актуальна проблема тактового збереження безцінної архітектурної спадщини історичних середовищ древніх міст Лівану (на прикладі міста Тир). Визначені принципи, що забезпечують архітектурну організацію і регенерацію міст Лівану у контексті сталого розвитку міст. Розроблена концепція збереження і регенерації архітектурної структури міста Тир. Запропоновані архітектурно-планувальні і дизайнерські засоби збереження і регенерації міста: толерантність щодо історичної панорами міста; збереження і відродження у археологічних районах планувально-просторової історичної системи міста; принцип контекстуалізму; урахування археологічних залишків, «легенди» міста і його історичної символіки, «міфопоетики» кожного конкретного місця; збереження етнокультурної ідентичності середовища у композиційно-просторовому рішенні нової забудови та наслідування у ній традиційних історичних елементів, способів декорування та матеріалів оздоблення фасадів; реконструкція втраченої забудови, реставрація і збереження міських інтер'єрів; перетворення історичних елементів благоустрою; відтворення і реставрація історичних вулиць різного рангу з підкреслюванням їх символіки, історичних деталей, розробка ландшафтного дизайну рекреаційних зон; пристосування історичних будівель до нових функцій без руйнування традиційної забудови; реставрація і відтворення архітектурної колористики, архітектурного декору, реклами, та ін. як елементів міського дизайну.

Ключові слова: міське середовище, принципи, архітектурна організація, збереження, регенерація, реконструкція.

АННОТАЦИЯ

Шариф Жамиль Битар. Принципы архитектурной организации и регенерации городов Ливана (на примере города Тир). – Рукопись.

Диссертация на соискание учёной степени кандидата архитектуры по специальности 18.00.01 – теория архитектуры, реставрация памятников архитектуры. – Харьковский государственный технический университет строительства и архитектуры. – Харьков, 2005.

В диссертации рассмотрена актуальная проблема реабилитации и реконструкции архитектурной среды города-памятника Тир. Проведен ретроспективный анализ исследований г. Тир, генезис историко-архитектурной системы плана полуострова Тир, выявлены основные периоды: ханаанско-финикийский,

хирамский, период А. Македонского, римский, крестоносцев и исламский. Материалы предшественников систематизированы и упорядочены в схеме-модели историко-архитектурного развития среды г. Тир.

Предложена концепция, сформулированы принципы и методические рекомендации по сохранению и преобразованию (регенерации) среды исторического города в контексте устойчивого развития городов.

Предложены архитектурно-планировочные и дизайнерские средства сохранения и регенерации города Тир: соблюдение особенностей исторической панорамы города; сохранение и возрождение в археологических районах планировочно-пространственной исторической системы города; принцип контекстуализма; учёта археологических остатков, «легенды» и исторической символики города, «мифопоэтики» каждого конкретного места, которое застраивается; сохранение этнокультурной идентичности среды в композиционно-пространственном решении новой застройки и наследовании в ней традиционных исторических элементов, способов декорирования и материалов отделки фасадов; реконструкция утраченной застройки, реставрация и сохранение городских интерьеров; преобразование исторических элементов благоустройства; восстановление и реставрация исторических улиц различного ранга с подчёркиванием их символики, исторических деталей благоустройства и оборудования; приспособление исторических построек к новым функциям без разрушения традиционной застройки; реставрация и воссоздание архитектурной колористики, архитектурного декора, внешней рекламы, фонарей, входов, и т.п. как элементов городского дизайна.

Теоретическое значение полученных результатов состоит в разработке методологических основ сохранения и реорганизации среды города-памятника Тир в современных урбэкологических условиях. Основные результаты работы будут способствовать аргументации новой, более благоприятной модели городского развития Тира. Результаты исследования предназначены для реставраторов и архитекторов, проектирующих в данном уникальном (с позиции концентрации памятников на небольшой территории) городе.

Предлагается внедрить результаты данного исследования в практику при разработке нового генерального плана города, а также использовать в деятельности органов территориального управления, научно-исследовательских и проектных учреждений, организаций и фирм, занимающихся проблемами освоения новых территорий под жильё, объекты рекреационного обслуживания населения, международного туризма.

Ключевые слова: городская среда, принципы, архитектурная организация, сохранение, регенерация, реконструкция.

Abstract

Charif Jamil Bitar. Principles of the architectural organization and regeneration of the cities of Lebanon (by the example of the city of Tyre). – Manuscript.

Thesis for the degree of Candidate of architecture on specialty 18.00.01 – theory of architecture, restoration of architecture monuments. Kharkiv State University of Building and Architecture, Kharkiv, 2005.

Thesis is devoted to the actual problem of the tactful preservation of the priceless architectural heritage of the historical surroundings of the ancient cities of Lebanon (by the example of the city of Tyre). Principles that provide the architectural organization and regeneration of the cities of Lebanon in the context of the constant development of the cities have been determined. The conception of the preservation and regeneration of the architectural structure of the city of Tyre has been developed. Architectural-planned and design methods of preservation and regeneration of the city of Tyre have been proposed: tolerance to the city historical panorama; preservation and renaissance of the planned - spatial historical system of the city in the archaeological areas; principle of the contextualism; counting of the archaeological remains, “legends” of the city and its historical symbolism, “mythpoetics” of every specific place, preservation of the ethnocultural identity of the surroundings at the composition-spatial decision of new site development and inheritance of the traditional historical elements, means of decoration and façade ornament materials in it; reconstruction of the lost development, restoration and preservation of the city interiors; remake of the historical elements of the improvement; renaissance and restoration of the historical streets of the different rank with the accentuation of their symbolism, historical details, development of the landscape design of the recreational areas; adjustment of the historical buildings to new functions without demolition of the traditional development; restoration and renaissance of the architectural coloring, architectural décor, advertising and others, as elements of the city design.

Key words: urban surroundings, principles, architectural organization, preservation, regeneration, reconstruction.

Підписано до друку 10.05.05. Формат 60x84/16.
Папір офсетний. Друк ризографія.
Умовних друк. арк. 0,9. Тир. 100 прим. Зам. № 052-05.
Надруковано у друкарні ПП "Стиль-Іздаг".
61022, м. Харків, майдан Свободи, 7. Т. (0572) 580-108.

СТИЛЬ-ІЗДАГ
РИЗОГРАФІЯ

453126

АВ 63.645

Мист.

ПЕРЕД

Мист